

Emîr Nizâmeddin Türbesi 1927 yılında yıktırılmıştır. İnşa kitabesi de ortadan kalkmış olan, ancak 1250-1270 yılları arasında yapıldığı anlaşılan türbenin kitabesi, halen Konya'daki İnce Minareli Medrese içinde yer alan Taş ve Ahşap Eserleri Müzesi'nde bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

M. Ferit – M. Mesut, *Selçuklu Veziri Sahip Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri*, İstanbul 1934, s. 36-45, 61-74; L. A. Mayer, *Islamic Architects and Their Works*, Genève 1956, s. 77-78; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 252, 261, 498-500, 726, 803-812, 1069, 1159; Semra Ögel, *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı*, Ankara 1966, s. 150-151; Mehmet Önder, *Mevlâna Şehri Konya*, Ankara 1971, s. 108-117, 166-170, 177-178, 401; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1973, II, 77-79, 86; M. Meinecke, *Fayencedekorationen seldschukischer Sakralbauten in Kleinasien*, Tübingen 1976, s. 299-324; Zeki Sönmez, *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara 1995, s. 270-281; Aynur Durukan, "A Medieval Anatolian Architect: Kelük", *Art Turc / Turkish Art, 10e Congrès international d'art turc, Genève-Geneva 17-23 Septembre 1995 Actes Proceedings*, Genève 1999, s. 277-285; B. O. Celal, "Mimar Kelük bin Abdullah", *Mimar*, II/6 (1932), s. 181-182; Sadi Dilaver, "Bünyan Ulu Camii-Erbaa / Akçaköy (Fidi) Silâhdar Ömer Paşa Camii", *STY*, II (1968), s. 186-194; Şahabettin Uzluk, "Felekâbât Sarayı Konya'nın Neresinde İdi, Kim İnşa Etti, Çatısını Hangi Mimar Çattı?", *TTK Bildiriler*, VII (1972), I, 374-381; B. Brend, "The Patronage of Fahr ad-Din Ali ibn al-Husain and the Work of Kaluk Ibn Abd Allah in the Development of the Decoration of Portals in Thirteenth Century Anatolia", *KOr.*, X (1975), s. 160-186; Orhan Cezmi Tuncer, "Mimar Kölük ve Kalûyân", *VD*, sy. 19 (1985), s. 109-118.

ZEKİ SÖNMEZ

KÖLÜK CAMİİ ve KÜLLİYESİ

Kayseri'de ilk kuruluşu
Dânişmendli dönemine ait külliye.

Kayseri'de kendi adıyla anılan mahallede bulunan külliye camii, medrese, hamam ve çeşme yer almaktadır. Camii, medrese ve hamamın, Kayseri'nin Dânişmendli başşehri olduğu 1135-1142 yıllarında Melik Nizâmeddin Yağıbasan tarafından yaptırıldığı kabul edilmektedir. Caminin kuzeydoğu köşesindeki taçkapıda, I. İzzeddin Keykâvus zamanında 607'de (1210) Yağıbasan'ın torunu Atsız Elti Hatun tarafından onarıldığını gösteren bir kitâbe bulunmaktadır. Birçok defa tamir geçiren yapı, 735 (1334-35) yılındaki depremin ardından Kölük Şemseddin tarafından onarıldığı için onun adını taşımakta, Kölük ve Gülük diye de anılmaktadır. Kö-

liyyeye daha sonra bir çeşme ilâve edilmiştir.

Anadolu'da cami-medrese birleşiminin erken bir örneği olması ile önem taşıyan külliye kesme taştan inşa edilmiştir. Cami bölümü mihrap önünde tromplu kubbeli ve mihraba dik beş neflidir. Mihrap önü kubbesiyle aynı ekseninde ve tam ortada pandantifli-aydınlık fenerli küçük bir kubbe daha yer almaktadır. Büyük Selçuklu camilerindeki iç avlu geleneğini yaşatan bu bölüm daha önce açık bırakılmışken sonradan kubbe ile kapatılmıştır. Kalın kesme taş pâyelere oturan, mihraba dik tonozlu eyvanlar özgündür. Onarımlar sırasında doğu kanadında değişiklik yapılarak mihraba paralel eyvanlar inşa edilmiştir. Cami, mihrap ekseninin kubbelerle belirtilmesi ve tonozlu örtü sistemiyle yine bir Dânişmendli yapısı olan Kayseri Ulucamii'ne benzemektedir. Yağıbasan'a mal edilen her iki yapıdan birini oğlu Muzafferüddin Mahmud'un, diğerini torunu Atsız Elti'nin tamir ettirdiği anlaşılmaktadır.

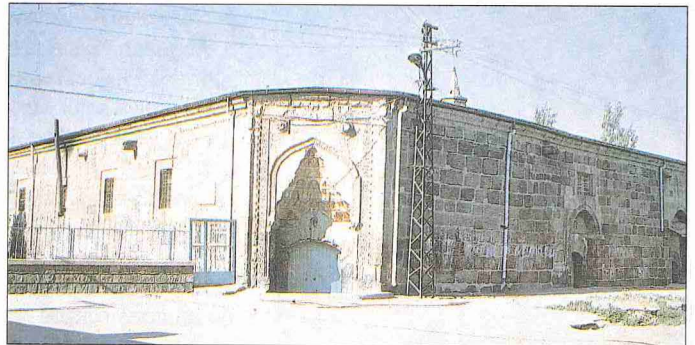
Diş cephede mihrap ekseninde, sivri kemerli bir niş içinde basık yuvarlak kemerli sade bir taçkapı yer almaktadır. Aynı cephenin kuzeydoğu köşesine Atsız Elti'nin onarımları sırasında duvarları 45 derecelik açı ile kesen ikinci bir taçkapı yapılmıştır. Yedi sıra mukarnaslı kavsarası, geometrik yıldız geçmeli bordürü, yan nişleri ve köşe sütunçeleriyle klasik Selçuklu taçkapılarının bütün özelliğini yansıtmaktadır. Doğü cephesindeki pencerelerin de bu onarım sırasında büyütüldüğü kabul edilmektedir.

Caminin mozaik çini mihrabı taş işçiliğinin hâkim olduğu Kayseri'de tek örnek olup üslûp ve teknik özellikleriyle XIII. yüzyılın sonlarına tarihlendirilmektedir. Bu sebeple 1210 ve 1335 yıllarındaki onarımlar arasında kalan bir dönemde Konya Alâeddin Camii'nin mihrabından sonra inşa edilmiş olmalıdır. Mihrap, alçı ze-

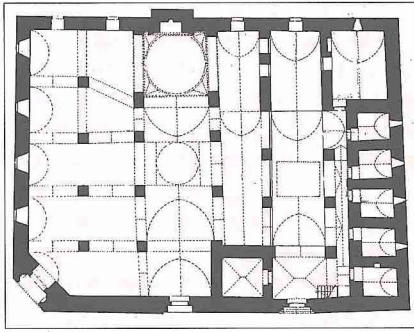
min üzerine yerleştirilmiş firûze, kobalt mavisi ve mangan moru renkte sırlı mozaik çinilerle yapılmıştır. Üstte rûmî ve palmet dolgusu beş adet mazgal, mihrap çevresinde zencerek oluşturan kaval silmeler, nesih yazı ile âyet bordürü, geometrik ve bitkisel desenli geçmeli bordürler, mihrap nişinin üstündeki küfi yazılı besmele ile âbidevî bir örnektir. Mihrabın alt kısmındaki çiniler tamamen dökmüştür. Sonradan ortasına mermer bir niş yerleştirilmiş, çevresi XVII. yüzyıl İznik çini levhalarıyla kaplanmıştır.

Caminin batı cephesinde iki katlı medrese bölümü yer almaktadır. Kuzey cephesindeki üçüncü portaldan dar bir merdivenle çıkılan fevkanî avlunun doğusunda kubbe ile örtülü bir oda bulunmakta ve avlu güneye doğru uzanan sivri beşik tonozlu koridora bağlanmaktadır. Bu koridorun camiye bakan doğu duvarında yan yana üç sağır kemer vardı. Bu kemerlerin camiye açıldığı ve 1,5 metrelik kot farkı sebebiyle ahşap bir merdiven kullanıldığı kabul edilmektedir. Onarımlarda da bu husus göz önüne alınarak kemerler açılmış, fakat pencere şeklinde düzenlenmiştir. Koridorun batı cephesinde beşik tonozlu beş hücre ve en sonda dar ve penceresiz küçük bir hücre bulunmaktadır. Bu hücrenin önünden başlayan merdivenle üst kata çıkılmaktadır ve böylece medresenin iki katlı olduğu anlaşılmıştır. Merdivenin altında yapının güneybatı köşesinde yer alan oda medrese ile bağlantılı olmayıp kapısı yan sokağa açılan özel bir mekândır. Medresenin üst kata çıkan merdiveninden yararlanılarak geç dönemde mihrap önü kubbesinin yanına Kayseri bölgesine has ezan köşkü ilâve edilmiştir. Burası üst örtüsü tamamen, beden duvarları ise kısmen yıkılmış olan caminin kuzeyinde yer almaktadır.

30 x 30 m. ölçülerinde bir alanı kaplayan hamamın cami ve medresenin inşaatından kısa bir süre sonra XII. yüzyılın

Kölük Camii
ve Medresesi –
Kayseri

Kılıç Camii ve Medresesi'nin planı

ortalarında yapıldığı kabul edilmektedir. İlk önce tek hamam olarak ele alınıp muhtemelen XVI. yüzyılın ilk yarısında yapılan ilâvelerle çifte hamama dönüştürülmüştür. Güney yönünde soyunmalık kısmı, arada ılıklik ve kuzey yönünde yıldızvari plan gösteren sıcaklık bölümü yer almaktadır. XVI. yüzyılda ılıklik mekânı ikiye bölümlenmiş, doğudaki üç birimli yer ikinci soyunmalık, sıcaklığın batısındaki mekânlar da ikinci sıcaklık olarak düzenlenmiş olmalıdır (Denktaş, s. 139-147).

Caminin doğusunda külliyyeye sonradan ilâve edilen çeşme kesme taştan kareye yakın bir cephe içinde yuvarlak kemerli derin bir nişe sahiptir. Üzerindeki on iki mısıralık tamir kitabesi 1135 (1723) tarihini verir. 1887'de tekrar onarım görmüş olan çeşme 1905'te yerinden sökülerek bugünkü yerine monte edilmiş, son olarak 1988-89 yılındaki onarımda tamamen yenilenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Halil Edhem [Eldem], *Kayseriye Şehri*, İstanbul 1334, s. 33; A. Gabriel, *Monuments turcs d'Anatolie*, Paris 1931, I, 36-39; Doğan Kuban, *Anadolu Türk Mimarisinin Kaynak ve Sorunları*, İstanbul 1965, s. 136-137; Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, İstanbul 1969, I, 12-14; Şerare Yetkin, *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, İstanbul 1972, s. 29-33; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, s. 108-109; Ara Altun, *Ortaçağ Türk Mimarisinin Anahatları İçin Bir Özet*, İstanbul 1988, s. 42-43; İlhan Özkeçeci, *Kayseri Cami Mimarisinde Minber Minaleri*, Kayseri 1993, s. 79-82; a.mlf., *Tarihî Kayseri Cami ve Mescitleri*, Kayseri 1997, s. 68-71; Erol Yurdakul, *Kayseri Kültük Camii ve Medresesi*, Ankara 1996; a.mlf., "Kayseri Kültük Camii ve Medresesinde Yapılan Hafriyat ve Araştırma Sonuçları İle İlgili Yeni Görüşler", *Rölvö ve Restorasyon Dergisi*, sy. 1, Ankara 1974, s. 167-207; Mustafa Denktaş, *Kayseri'deki Tarihî Su Yapıları*, Kayseri 2000, s. 64-66, 139-147.

ŞEBNEM AKALIN

KÖMÜRCÜZÂDE MEHMED EFENDİ

(bk. MEHMED EFENDİ, Kömürcüzâde).

KÖPEK

Gerek evcilliği ve sıcak kanlılığı, gerekse bazı özel kabiliyetleri sebebiyle insanoğlunun yeryüzünde en çok yararlandığı hayvanlar arasında yer alan köpek, dinî literatürde daha çok salya ve artığının necis olup olmadığı ve ağzını soktuğu suyun dinî hükmü, ev içinde beslenmesi, avcılık ve bekçilikte kullanılması, akde konu edilmesinin cevazı, başkalarına verdiği zarardan sahibinin sorumluluğu gibi açılardan ele alınmış, konuyla ilgili verilen hükümlerde ağırlıklı olarak içinde bulunan dönemin şartları, kültür ve tecrübe birikimi etkili olmuştur.

Kur'an'da bütün iyi ve temiz şeylerin helâl kılındığı ifade edildikten sonra eğitilmiş avcı hayvanlar kullanılarak yakalanan avların da helâl olduğu açıklanmıştır (el-Mâide 5/4). Bu son açıklama, köpeğin avcı hayvan olarak kullanılmasının câiz oluşunda fakihlerin görüş birliği içinde bulunmasının mesnedini teşkil etse de (köpeğin avcı hayvan olarak tuttuğunun yenebilmesi için aranan şartlar hakkında bk. AV) köpekle ilgili diğer fikhî tartışmalara doğrudan kaynaklık etmez. Fikhî görüş ve tartışmalar genelde, hemen bütün sahih hadis mecmualarında yer alan konuyla ilgili hadislerle dayanmakta, hadislerde getirilen izin, kayıt ve uyarılar da Kitâb-ı Mukaddes'le, Sâmiî gelenele ve Hicaz Arapları'nın bu konudaki kültür ve telakkileriyle belli bir bütünlük arz etmektedir (Çıkış, 11/7; Levililer, 11/1-8; I. Krallar, 21/19, 22/38; II. Krallar, 9/10, 36, Matta, 7/6; Luka, 16/21; Câhiz, II, tür.yer.; Demîrî, II, 250-298).

Mâlikî mezhebi içinde azınlıkta kalan bir görüş hariç tutulursa fakihlerin büyük çoğunluğu, köpeğin yırtıcı hayvanlar grubunda yer aldığı ve etinin yenmesinin haram olduğu görüşündedir. Yırtıcı hayvanın tanımında da onun alt ve üst çenelerindeki -Türkçe'de köpek dişleri denilen- dört sivri ve uzun dişle avlanması ve kendini savunması ölçü alınır. Bazı Mâlikî fakihleri ise Kur'an'da avcı köpeklerin yakaladığı av hayvanının helâl kılınmasını, cins olarak da sadece domuzun haram kılınıp yiyecekler konusunda asfî hükmün ibâha olduğuna işaret edilmesini

(el-En'âm 6/145) göz önüne alarak, ayrıca Kur'an'daki genel izinle hadislerde yırtıcı hayvanların etinin yasaklanmasının arasını telif edebilmek için bunların etinin yenmesini mekruh saymakla yetinmişlerdir.

Hadislerde köpeğin yaladığı kabın yedi defa yıkanması istenir (Buhârî, "Vuđû", 33; Müslim, "Tahâret", 93). Müctehidlerin çoğunluğu bu hadisten hareketle köpeğin salyasının necis olduğu, ağzını soktuğu suyun da necis olacağı, yaladığı kabın yedi defa (bazı fakihlere göre üç defa) yıkanması gerektiği görüşündedir. Hanefiler ayrıca hayvanın salyasının -kedide olduğu gibi hadislerde aksine bir açıklama bulunmadığı sürece- etinin hükmüne tâbi olacağı tezinden hareket ederler. İmam Mâlik ise domuz hariç hayvanların ağzını soktuğu suyu necis saymaz ve köpeğin artığının necis sayılmasını Kur'an'ın avcı köpeklerin tuttuğunu helâl sayan hükmüne aykırı görür.

Bazı hadis rivayetlerinde yer alan yasalayıcı beyanlar sebebiyle (Buhârî, "Büyü", 113; Müslim, "Müsâkât", 40-42) köpeğin satışının ve bu satıştan elde edilen paradan yararlanmanın veya onun icâre, vasiyet gibi akidlere konu edilmesinin câiz olup olmadığı da fakihler arasında tartışılmış, bu hususta Şâfiî ve Hanbelîler katı bir tavır sergilerken bir kısım hadislerde satış yasağından av köpeklerinin istisna edilmesini (Nesâî, "Büyü", 91) göz önüne alan bazı tâbiî fakihleriyle Mâlikîler av, bekçilik gibi dinen serbest olan kullanım amaçlarıyla köpeğin alım satımına cevaz vermiş, Hanefîler ise satım akdinin genel şartlarındaki teorik çerçeveyi uygulayarak bu ayırımı da yapmaksızın kural olarak câiz görmüştür (Kâsânî, V, 143; İbn Rüşd, II, 105).

Köpekle ilgili olarak özellikle günümüze daha yakından ilgilendiren bir diğer fikhî tartışma köpeğin evde beslenmesinin câiz olup olmadığı hususundadır. Hz. Peygamber döneminde bazı sahâbîlerin evlerinde kanarya, serçe, güvercin gibi hayvanlar beslediği ve bunun Resûl-i Ekrem tarafından teşvik edildiği bilinmektedir (Buhârî, "Edeb", 81, 112; Müslim, "Âdâb", 30; Heysemî, IV, 67). Bu rivayetlerden hayvan hakları ihlâl edilmediği, çevre için rahatsızlık ve kirlilik teşkil etmediği sürece evde hayvan beslemenin kural olarak câiz sayıldığı anlaşılmaktadır. Ancak evde köpek beslenmesinin fikhî hükmü genel kurala göre kısmen farklı bir durum arzeder. Konuyla ilgili olarak